

Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень
УДК 340.12+ 347

Куненко Ірина Сергіївна

кандидат юридичних наук, доцент

Kunenko Iryna

PhD in Law, Associate Professor

ORCID: 0000-0003-1919-9198

**ЦИВІЛЬНА ЮСТИЦІЯ В СИСТЕМІ ВИДІВ ЮСТИЦІЇ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ОСМИСЛЕННЯ
CIVIL JUSTICE IN THE SYSTEM OF JUSTICE TYPES: A
THEORETICAL AND LEGAL CONCEPTUALIZATION**

***Анотація.** Вступ. Стаття присвячена аналізу цивільної юстиції як окремого виду юстиції, визначення її предмета, функцій та місця в системі видів юстиції. Попри фундаментальне значення юстиції у правовій системі держави, у юридичній доктрині бракує чіткого визначення понять «юстиція» та «вид юстиції», єдиних критеріїв для розмежування видів юстиції.*

***Мета.** Метою цієї статті є комплексне теоретико-правове осмислення цивільної юстиції. Це включає з'ясування її змісту, розкриття основних функцій та окреслення предметної сфери, а також встановлення її місця у взаємодії з іншими видами юстиції та явищем квазі-юстиції, що має вирішальне значення для упорядкування понятійного апарату та підвищення ефективності правозастосування.*

***Матеріали і методи.** Дослідження ґрунтується на діалектичному методі пізнання правових явищ. Застосовувалися загальнонаукові методи, такі як аналіз та синтез для розкладання складних понять на складові та їхнього інтегрування для формування цілісного уявлення про цивільну*

юстицію. Використовувалися логіко-семантичний метод для уточнення термінології та категорій, системний метод для розгляду цивільної юстиції як елемента ширшої системи юстиції та правової системи загалом. Порівняльно-правовий метод був застосований для аналізу вітчизняних та зарубіжних підходів до розуміння цивільної юстиції та цивільно-правової відповідальності.

Результати. У статті обґрунтовано, що цивільна юстиція є невід'ємною складовою правової системи держави. Встановлено, що визначення її виду базується на предметному критерії – характері цивільних правопорушень та відповідній юридичній відповідальності. Запропоновано авторське визначення цивільної юстиції як юридичної діяльності уповноважених законом суб'єктів, спрямованої на вирішення приватноправових конфліктів шляхом офіційного визнання, захисту та відновлення порушених прав суб'єктів цивільних правовідносин. Розкрито ключові функції цивільної юстиції, зокрема: захисну, відновлювальну, регулятивну, примирювальну та контрольну. Окреслено її предметну сферу, що охоплює встановлення юридичних фактів, розгляд цивільних, сімейних, трудових та інших приватноправових спорів, захист порушених прав та виконання судових рішень. Визначено, що альтернативні способи вирішення спорів, які не залучають публічно-владних суб'єктів, доцільно розглядати як квазі-юстицію. Підкреслено тісний взаємозв'язок цивільної юстиції з адміністративною, господарською, кримінальною.

Перспективи. Подальші дослідження мають бути зосереджені на удосконаленні понятійно-категоріального апарату цивільної юстиції, зокрема поглибленні теоретичного осмислення понять «цивільна юстиція» та «цивільно-правова відповідальність» у вітчизняній доктрині з урахуванням міжнародного досвіду. Актуальним є порівняльно-правовий аналіз функціонування цивільної юстиції в інших правових системах,

вивчення правового статусу її суб'єктів здійснення та подальше дослідження взаємозв'язку з іншими видами юстиції.

Ключові слова: юстиція, цивільна юстиція, види юстиції, цивільно-правова відповідальність, функції цивільної юстиції, квазі-юстиція.

Summary. *Introduction.* This article analyzes civil justice as a distinct type of justice, defining its subject, functions, and place within the broader system of justice. Despite the fundamental importance of justice within the state's legal system, legal doctrine lacks a clear definition of "justice" and "type of justice," as well as unified criteria for differentiating between various forms of justice.

Purpose. This article aims to provide a comprehensive theoretical and legal conceptualization of civil justice. This includes clarifying its content, outlining its core functions, defining its scope, and establishing its position in interaction with other types of justice and the phenomenon of quasi-justice. This is crucial for systematizing the conceptual framework and enhancing the effectiveness of law enforcement.

Materials and Methods. The study is grounded in the dialectical method of comprehending legal phenomena. General scientific methods, such as analysis and synthesis, were employed to break down complex concepts into their constituent parts and then integrate them to form a holistic understanding of civil justice. The logical-semantic method was used to refine terminology and categories, while the systemic method was applied to view civil justice as an integral element of the broader justice and legal systems. The comparative legal method was utilized to analyze both domestic and international approaches to the understanding of civil justice and civil liability.

Results. The article substantiates that civil justice is an integral component of the state's legal system. It is established that its classification is based on a subject-matter criterion – the nature of civil offenses and corresponding legal liability. An author's definition of civil justice is proposed as a legal activity

performed by legally authorized subjects, aimed at resolving private law conflicts through the official recognition, protection, and restoration of violated rights of subjects in civil legal relations. The key functions of civil justice are identified, including its protective, restorative, regulatory, conciliatory, and controlling roles. Its subject area is delineated, encompassing the establishment of legal facts, the consideration of civil, family, labor, and other private law disputes, the protection of violated rights, and the enforcement of court decisions. The study concludes that alternative dispute resolution methods, which do not involve public authorities, should appropriately be considered as quasi-justice. The close interconnection of civil justice with administrative, commercial, and criminal justice is highlighted.

Perspectives. Further research should focus on refining the conceptual and categorical apparatus of civil justice. This includes deepening the theoretical understanding of the concepts of "civil justice" and "civil liability" within domestic doctrine, taking into account international experience. A comparative legal analysis of how civil justice operates in other legal systems, an examination of the legal status of its implementing subjects, and further investigation into its interrelationship with other types of justice remain relevant areas for future study.

Key words: *justice, civil justice, types of justice, civil liability, functions of civil justice, quasi-justice.*

Постановка проблеми. Правоохоронна функція держави зумовлює існування особливої сфери – юстиції, яка в межах публічної влади виконує завдання захисту та охорони права. Загальне (родове) поняття юстиції потребує логічного поділу на види, що конкретизують її прояви залежно від правопорушення як підстави для втручання держави.

З позицій логіки, поділ понять є важливим інструментом наукового пізнання: він упорядковує понятійний апарат науки, забезпечує

послідовність та цілісність у структурі знань [1]. У межах такого поділу визначальним виступає критерій, тобто родова ознака, змінюваність якої дозволяє виокремити видові поняття [2].

У цьому контексті доцільно здійснювати поділ юстиції на види за предметним критерієм, що базується на характері правопорушень, з якими вона має справу. Такий підхід дає змогу виділити основні види юстиції: конституційну, адміністративну, кримінальну, цивільну, господарську та дисциплінарну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що в юридичній літературі окремого визначення поняття «вид юстиції» та критеріїв визначення видів даного правового феномена, зазвичай, не надається. Тільки в поодиноких випадках автори здійснюють виділення окремих видів юстиції [3].

У науковій зарубіжній літературі, термін «цивільна юстиція» трактується неоднозначно та часто протиставляється кримінальній юстиції. Деякі автори використовують цей термін як синонім цивільної підсистеми правової системи, на відміну від сукупності правових норм що становить кримінальне право [4]; інші – у філософському вимірі, в якості певного ідеалу того, як має функціонувати некримінальна частина правової системи [5]. Також цей термін нерідко вживається як синонім цивільного судочинства чи цивільного процесу [6; 7; 8].

У вітчизняній правовій науці поняття цивільної юстиції, на відміну від кримінальної, адміністративної чи конституційної, поки що не розглядається як самостійне державно-правове явище. Через це термін «цивільна юстиція» не отримав широкого поширення ані в науковій, ані в довідковій літературі. Його використання обмежується окремими науковими публікаціями, навчальними курсами або освітніми програмами. Одним із можливих пояснень такої ситуації є те, що значна частина

цивільних спорів вирішується позасудово — шляхом переговорів або медіації, без залучення органів публічної влади.

Крім того, у доктрині цивільного права досі відсутнє усталене розуміння таких ключових понять, як цивільне правопорушення і цивільно-правова відповідальність, а у цивільному законодавстві України немає нормативного визначення терміна «цивільно-правова відповідальність». Деякі дослідники вважають, що цивільно-правова відповідальність є абстрактною категорією, на якій засновані різні конструкції і інститути цивільного законодавства [9; 10].

Розглянемо основні підходи до визначення поняття цивільно-правової відповідальності: 1) певний обов'язок правопорушника перетерпіти негативні наслідки, виражається у заміні невиконаного обов'язку новим, чи у приєднанні щодо невиконаного обов'язку додаткового обов'язку, або у позбавленні права, з якого випливає порушений обов'язок; [11, с. 828]; 2) «охоронне правовідношення», тобто це не лише обов'язок особи зазнати у майбутньому певних втрат, а правовідношення, змістом якого є взаємні права та обов'язки правопорушника і органу державної влади; 3) санкція (захід державного примусу) [12]; 4) негативні наслідки майнового характеру, що покладаються на особу, яка вчинила цивільне правопорушення, не виконала чи неналежно виконала зобов'язання або посягнула на абсолютні майнові чи особисті немайнові права чи блага інших осіб [13].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є з'ясування змісту поняття цивільної юстиції, розкрити її функції та окреслити предметну сферу, а також виявити її місце у взаємодії з іншими видами юстиції та явищем квазі-юстиції.

Виклад основного матеріалу. Ми визначаємо цивільну юстицію як вид юстиції, який передбачає юридичну діяльність уповноважених законом суб'єктів на основі принципу законності, спрямовану на вирішення

правових конфліктів, що виникають через порушення прав і обов'язків суб'єктами цивільних правовідносин, шляхом офіційного визнання, захисту і відновлення прав суб'єктів у вказаних правовідносинах.

Отже цивільна юстиція має на меті охорону приватноправових відносин та розв'язання приватноправових конфліктів, відновлення порушених прав та забезпечення реалізації правовідносин у цивільно-правовій сфері. У разі порушення прав фізичних або юридичних осіб, а також у разі загрози порушення права в майбутньому і за відсутності добровільного відновлення порушеного права виникає об'єктивна потреба застосування певних способів захисту цих прав.

У спеціалізованій літературі з цивільного права зазначається, що держава не може бути байдужою до будь-яких правопорушень, оскільки й порушення приватного права, посягаючи на інтереси окремої особи, завдає шкоди правопорядку в цілому [14, с. 36].

Функції цивільної юстиції розкривають її ключові завдання та основні напрями діяльності, спрямовані на забезпечення прав і свобод осіб у межах цивільних правовідносин. Серед них можна назвати такі: 1) захисна – полягає у забезпеченні захисту порушених або оспорюваних прав у цивільній сфері. Цей захист відбувається шляхом розгляду та вирішення спорів уповноваженими суб'єктами юридичної діяльності, що дає можливість відновити справедливість, захистити власність, немайнові права та інші законні інтереси учасників правовідносин; 2) відновлювальна – передбачає компенсацію шкоди, повернення майна чи іншу форму відшкодування. Завдяки цій функції забезпечується відновлення становища сторін, яке існувало до порушення прав; 3) регулятивна, оскільки діяльність уповноважених суб'єктів у сфері цивільної юстиції сприяє встановленню зрозумілих правових меж поведінки для сторін (шляхом вирішення спорів відповідно до норм чинного законодавства) та правопорядку у цивільних відносинах, допомагаючи сторонам конфлікту дотримуватися норм права,

а також регулює приватні правовідносини, уточнюючи права та обов'язки сторін. Завдяки цій функції цивільна юстиція забезпечує баланс інтересів і правову визначеність між сторонами; 4) примирювальна – сприяє досягненню згоди між сторонами конфлікту, пропонуючи можливість укласти мирову угоду або домовленість, що дозволяє сторонам ефективно вирішувати спори, зберігши при цьому відносини і взаємні інтереси; 5) контрольна – виражається у здійсненні наглядових повноважень за дотриманням норм цивільного законодавства з боку уповноважених суб'єктів.

Цивільний Кодекс України закріпив право на цивільно-правовий захист за умови порушення, невизнання або оспорювання прав та інтересів учасників цивільних правовідносин [15]. Підставами виникнення права на захист цивільних прав та охоронюваних законом інтересів є їх порушення, невизнання або оспорювання.

Виходячи з аналізу практичного функціонування цивільної юстиції, можна запропонувати визначати її предмет як юстиційну діяльність, спрямовану на забезпечення охорони приватноправових відносин шляхом розгляду цивільних, сімейних, трудових та інших спорів, що виникають у сфері приватного права, а також на захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у порядку, встановленому цивільним процесуальним законодавством.

До предмета цивільної юстиції належить: 1) встановлення та засвідчення юридичних фактів (визнання особи безвісти відсутньою або померлою; встановлення факту родинних зв'язків; усиновлення, встановлення опіки та піклування; 2) розгляд спорів, що виникають із цивільних правовідносин (зокрема щодо власності, укладення й виконання договорів, спадкових прав, сімейних відносин, захисту честі, гідності та інших немайнових прав); 3) розв'язання трудових спорів (відновлення незаконно звільнених працівників, стягнення невиключеної заробітної

плати та компенсацій; оскарження дисциплінарних стягнень; визначення умов трудового договору або його розірвання); 4) захист порушених прав, що включає відновлення порушеного права, компенсацію збитків, визнання прав та обов'язків сторін; 5) виконання судових рішень цивільної юрисдикції (виконавче провадження).

Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за участю непублічно-владних суб'єктів (медіація, третейське врегулювання тощо), яке не належить до категорії юридичної діяльності, ми пропонуємо розглядати як предмет квазі-юстиції, яка хоча й має справу з правопорушеннями та правозахистом, однак за суб'єктною ознакою не може вважатися юстицією в точному сенсі слова.

При цьому слід зазначити, що цивільна юстиція функціонує у тісному зв'язку з іншими видами юстиції, зокрема адміністративною, господарською та кримінальною. Так, наприклад, у випадках цивільних позовів у кримінальних справах, коли потерпілі вимагають відшкодування матеріальної та/або моральної шкоди, завданої злочином, позовна заява може бути розглянута не у кримінальному процесі, а в порядку цивільного судочинства. Крім того, кримінальні правопорушення можуть мати цивільно-правові наслідки, що вирішуються у межах цивільного судочинства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Враховуючи вищезазначене, можемо констатувати, що правоохоронна функція держави зумовлює існування юстиції як особливої сфери, що виконує завдання захисту права, а її логічний поділ на види за характером правопорушень є ключовим для наукового пізнання. У цьому контексті цивільна юстиція визнається самостійним видом юстиції, незважаючи на неоднозначність її трактування у вітчизняній доктрині та відсутність усталеного поняття цивільно-правової відповідальності, що, вона є невід'ємною складовою

правової системи і відіграє важливу роль у забезпеченні прав і свобод в межах цивільних правовідносин.

Підхід до визначення цього виду юстиції через предметну категорію дозволяє чітко окреслити її функціональні межі та специфіку у порівнянні з іншими видами юстиції. Подальші наукові дослідження у сфері цивільної юстиції можуть бути зосереджені на концептуальних і практичних аспектах функціонування цивільної юстиції, а саме: 1) удосконаленні понятійно-категоріального апарату, зокрема поглибленні теоретичного осмислення понять «цивільна юстиція» та «цивільно-правова відповідальність» у вітчизняній доктрині, враховуючи міжнародний досвід та потреби сучасного правозастосування; 2) порівняльно-правовому аналізу, а саме вивченні досвіду інших правових систем щодо визначення видів юстиції, особливостей функціонування цивільної юстиції, правовий статус її суб'єктів здійснення та зв'язок з іншими видами юстиції.

Література

1. Солодка Л. І. Логіка. Методи логічного аналізу тексту : навчальний посібник. Черкаси : Брама-Україна, 2011. 68 с. URL: https://eprints.cdu.edu.ua/245/1/Солодка_Л._І._Логіка,_методи_логіч._аналіз_у.pdf (дата звернення 20.01.2025).

2. Конверський А. Є. Логіка. Підручник для студентів юридичних факультетів. 3-тє вид. перероб. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2012. 296 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/23-Logica_uristiv-Konversky.pdf (дата звернення 20.01.2025).

3. Грабильніков А. В. Конституційна юстиція в Україні: до визначення поняття. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 1. С. 3-7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2016_1_3 (дата звернення 20.01.2025).

4. Gryphon M. *Greater Justice, Lower Cost: How a "Loser Pays" Rule Would Improve the American Legal System*. 2008. URL: http://www.manhattan-institute.org/pdf/cjr_11.pdf (дата звернення 20.01.2025).

5. Genn H. Introduction: what is civil justice for? In: *Judging Civil Justice. The Hamlyn Lectures*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. P. 1–26. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139192378>.

6. Solum L. B. Procedural Justice. *Southern California Law Review*. 2004. Vol. 78. P. 181–238.

7. Burbank S. B. Implementing Procedural Change: Who, How, Why, and When? *Alabama Law Review*. 1997. Vol. 49. P. 221–223.

8. Garth B. G. Observations on an Uncomfortable Relationship: Civil Procedure and Empirical Research. *Alabama Law Review*. 1997. Vol. 49. P. 103–107.

9. Комарницька І., Буцяк М. Поняття, ознаки та види цивільно-правової відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2 URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/35.pdf (дата звернення 20.01.2025).

10. Цивільне право України : підруч. : у 2 т. / В. І. Борисова. Київ : Юрінком Інтер, 2007. Т. 1. 480 с. URL: http://pidruchniki.ws/1584072045843/pravo/tsivilne_pravo_-_borisova_vi (дата звернення 20.01.2025).

11. Гуйван П. Д. Цивільна відповідальність як елемент охоронного матеріального правовідношення. *Юридичний вісник*. Одеса : Гельветика. 2021. № 1. С. 143–150.

12. Нємцева А. О. Теоретичні аспекти відповідальності без вини у цивільному праві. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 4. С. 27–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2015_4_7 (дата звернення: 22.01.2025).

13. Правознавство : підручник / Опришко В. Ф., Шульженко Ф. П., Шимон С. І. та ін.; Київ : КНЕУ, 2003. 767 с. URL: <https://buklib.net/books/25014/> (дата звернення: 22.01.2025).

14. Фурса С. Я. Способи захисту цивільних прав та проблеми їх реалізації у цивільному судочинстві: теорія та практика. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2004. № 1. С. 35-39.

15. Цивільний кодекс України : Закон України від від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 22.01.2025).

References

1. Solodka, L.I. (2011). Lohika. Metody lohichnoho analizu tekstu [Logic. Methods of Logical Text Analysis]. Cherkasy: Brama-Ukraina. Retrieved from https://eprints.cdu.edu.ua/245/1/Солодка_Л._І._Логіка,_методи_логіч._а_налізу.pdf [in Ukrainian].

2. Konverskyi, A.Ye. (2012). Lohika: Pidruchnyk dlia studentiv yurydychnykh fakultetiv [Logic: Textbook for Law Students]. 3rd ed., rev. and enl. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. Retrieved from <https://library.nusta.edu.ua/depository/Оцифровані%20документи/ЛОГІКА%203%20ВИДАННЯ.pdf> [in Ukrainian].

3. Hrabynnikov, A.V. (2016). Konstytutsiina yustytysiia v Ukraini: do vyznachennia poniattia [Constitutional Justice in Ukraine: Toward a Definition]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*, 1, 3–7. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2016_1_3 [in Ukrainian].

4. Gryphon, M. (2008). Greater Justice, Lower Cost: How a “Loser Pays” Rule Would Improve the American Legal System. Retrieved from http://www.manhattan-institute.org/pdf/cjr_11.pdf.

5. Genn, H. (2009). Introduction: what is civil justice for? In: *Judging Civil Justice. The Hamlyn Lectures*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1–26. Retrieved from <https://doi.org/10.1017/CBO9781139192378>.
6. Solum, L.B. (2004). Procedural Justice. *Southern California Law Review*, 78, pp. 181–238.
7. Burbank, S.B. (1997). Implementing Procedural Change: Who, How, Why, and When? *Alabama Law Review*, 49, pp. 221–223.
8. Garth, B.G. (1997). Observations on an Uncomfortable Relationship: Civil Procedure and Empirical Research. *Alabama Law Review*, 49, pp. 103–107.
9. Komarnytska, I., Butsiak, M. (2023). Poniattia, oznaky ta vydy tsyvilno-pravovoi vidpovidalnosti [Concept, Features and Types of Civil Liability]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, No. 2. Retrieved from http://www.lsej.org.ua/2_2023/35.pdf [in Ukrainian].
10. Borysova, V.I. (2007). Tsyvilne pravo Ukrainy: pidruchnyk: u 2 t. [Civil Law of Ukraine: Textbook: in 2 volumes]. Vol. 1. Kyiv: Yurinkom Inter. Retrieved from http://pidruchniki.ws/1584072045843/pravo/tsivilne_pravo_-_borisova_vi [in Ukrainian].
11. Huivan, P.D. (2021). Tsyvilna vidpovidalnist yak element okhoronnoho materialnoho pravovidnoshennia [Civil Liability as an Element of a Protective Legal Relationship]. *Yurydychnyi visnyk*. Odesa: Helvetyka, No. 1, pp. 143–150 [in Ukrainian].
12. Niemtseva, A.O. (2015). Teoretychni aspekty vidpovidalnosti bez vyny u tsyvilnomu pravi [Theoretical Aspects of Liability Without Fault in Civil Law]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, No. 4, pp. 27–32 [in Ukrainian].
13. Opryshko, V.F., Shulzhenko, F.P., Shymon, S.I. et al. (2003). *Pravoznavstvo: pidruchnyk* [Law Studies: Textbook]. Kyiv: KNEU. Retrieved from <https://buklib.net/books/25014/> [in Ukrainian].

14. Fursa, S.Ya. (2004). Sposoby zakhystu tsyvilnykh prav ta problemy yikh realizatsii u tsyvilnomu sudochynstvi: teoriia ta praktyka [Methods of Protection of Civil Rights and Problems of Their Implementation in Civil Proceedings: Theory and Practice]. *Yurysprudentsiia: teoriia i praktyka*, No. 1, pp. 35–39 [in Ukrainian].

15. Verkhovna Rada Ukrainy. (2003). Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV [Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 16, 2003 No. 435-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].